

Перерозподільна функція держави в Україні.

Стаття присвячена аналізу виконання державою перерозподільної функції в Україні. Розглянуто роль і значення державного бюджету для ефективної перерозподільної політики. Показана необхідність суттєвих змін в оподаткуванні доходів населення для кращого наповнення бюджету.

Ключові слова: перерозподільна функція держави, валовий внутрішній продукт, державний бюджет, пропорційна система оподаткування, прогресивна система оподаткування.

Постановка проблеми

Сучасна економіка ринкового типу представляє собою, по суті, змішану економічну систему, у якій недоліки ринку компенсуються виконанням державою низки економічних функцій. Однією з найважливіших серед них є перерозподільна, що включає у себе перерозподіл, як доходів населення, так і економічних ресурсів. Належне виконання державою цієї функції є ознакою соціально-орієнтованої економіки європейського типу.

В Україні, сьогодні, перерозподільна функція виконується державою вкрай незадовільно. Як показує досвід провідних європейських країн, ефективна соціально-економічна політика ґрунтується на використанні потужних державних бюджетів, що за своїм обсягом дорівнюють половині ВВП. Наповненню та раціональному використанню вітчизняного держбюджету перешкоджають величезний розмір тіньової економіки та

корупція в органах влади. Відповідно, частка державного бюджету у ВВП України менша за одну четверту.

Ще однією причиною даного становища є застосування в Україні пропорційної системи оподаткування доходів населення. Повернення до, прийнятої у більшості країн світу, прогресивної системи оподаткування дало б змогу збільшити, як загальний обсяг бюджету, так і його частку у складі ВВП, що дещо розширило б можливості держави у виконанні нею перерозподільної функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тема побудови в Україні соціально-орієнтованої економіки європейського типу є дуже актуальною сьогодні. У зв'язку з цим у цілому ряді публікацій порівнюються різні моделі ринкової економіки, що застосовуються у Європі, оцінюється їх ефективність. Особливу увагу приділяється ролі державного бюджету у забезпеченні соціально-економічних програм уряду, кращого його наповнення та використання.

Серед тих хто останнім часом висловився з приводу зазначених питань можна назвати таких авторів публікацій, як Геєць В.М. [11], Радіонов Ю.Д. [8], Кіндзерський Ю.В.[6], Диха М.В.[10] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

В Україні побудовано економіку ринкового типу. Проте, найсучасніші економічні системи однаково спираються, як на механізми ринку, так і на державне регулювання. Суттєвою проблемою на сучасному етапі розвитку України є недостатня увага до виконання державою однієї з найважливіших економічних функцій – перерозподільної.

Для успішного проведення перерозподілу доходів та ресурсів державі потрібно збільшити питому вагу власного бюджету у складі ВВП. Разом з боротьбою проти тіньової економіки та корупції у державному апараті цьому

може посприяти перехід від пропорційної до прогресивної системи оподаткування доходів населення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є доведення необхідності введення прогресивної системи оподаткування доходів населення в Україні. Це допоможе кращому наповненню державного бюджету, що, у свою чергу, надасть можливість уряду проводити більш ефективну перерозподільну політику.

Виклад основного матеріалу дослідження

Революційні події, що відбувались наприкінці 2013р. – на початку 2014р. дали Україні ще один шанс на світле майбутнє. Київський Майдан привів до дострокових виборів нового президента, який у своїй інаугураційній промові підтвердив неухильну зорієнтованість на європейські цінності в подальшому розвитку країни. Європейський вибір України багато разів декларувався ще з перших років її незалежності, проте, надто мало що зроблено дотепер на практиці для її просування у даному напрямку.

Перетворення суспільства, в цілому, неможливе без економічних реформ, що змінюють умови виробництва та розподілу суспільного продукту. Так, в Україні відбувся перехід від моделі адміністративно-командної економіки до економіки, що базується, переважно, на ринкових засадах. Проте ринкові економіки теж бувають дуже різні. Стихія ринку без відповідного державного контролю над ним сьогодні вже не розглядається як оптимальний шлях розвитку. Треба пам'ятати, що європейський вибір це модель змішаної економіки де роль держави є не менш важливою за вільну дію механізму ринку.

Як відомо, роль держави в сучасній змішаній економіці полягає, в тому числі, й у виконанні нею функцій, що стосуються регулювання економічних процесів. До таких функцій відносять: законодавчу, перерозподільну та стабілізуючу [1]. В даній статті головну увагу ми

приділимо розгляду виконання державою в Україні перерозподільної функції. Стосовно законодавчої та стабілізуючої функцій зробимо лише декілька зауважень.

Законодавча функція полягає у розробці та прийнятті законів, що, головним чином, регламентують діяльність суб'єктів ринку, визначають їх поведінку, встановлюють «правила гри». Створити законодавчу базу для ефективного функціонування сучасної ринкової економіки досить не просто. З одного боку, ефективність роботи ринку напряму зв'язана з мінімізацією обмежень в діях його учасників – чим більше свободи, тим краще працюють механізми ринку. З іншого боку – цілком виправдане бажання підприємців максимізувати власні прибутки може стати загрозою для споживачів та суспільства в цілому. Енергію підприємців можна порівняти з енергією, що утворюється під час функціонування ядерного реактора, а встановлені державою закони з системами захисту, що забезпечують його безпечну роботу. При дотриманні усіх встановлених правил поведінки, підприємницька діяльність приносить неабияку користь суспільству, але у випадку їх постійного та масового порушення відбувається поступове «забруднення» економічного простору, настає економічна катастрофа. Отже, прийняті державою закони повинні бути спрямовані не на створення перешкод у підприємницькій діяльності, а на захист інтересів суспільства від дій нерозбірливих у засобах підприємців і, головне, розповсюджуватись на усіх без виключень, а не залишатись для декого лише на папері.

Розглядаючи законодавчу функцію держави, окремо згадують необхідність прийняття законів, що протидіють тенденції до монополізації економіки в умовах ринку [2]. Підтримка конкурентного середовища є одним з найважливіших завдань державної економічної політики в сучасних умовах. Стосовно України, це питання, що потребує окремого розгляду. Відтворити конкурентне середовище там де конкуренцію, свого часу, було повністю свідомо знищено заради створення централізованої планової економіки – надто складна та довгострокова задача.

Стабілізуюча функція держави включає у себе три складові: забезпечення стійкого рівномірного зростання економіки, забезпечення належного рівня зайнятості працездатного населення та утримання контролю над курсом національної валюти. Кожна з названих складових може бути предметом окремого дослідження. Можна окремо простежити як коливалися обсяги виробництва в Україні за роки її незалежності, які зміни відбувалися на ринку праці, як Україна прийшла до власної валюти і що відбувається з цією валютою зараз. Проте, економічне зростання, відсутність надмірного безробіття та контрольована інфляція вочевидь тісно взаємозв'язані та взаємозалежні проблеми. Катастрофічне падіння обсягів виробництва в Україні у 1990-х роках супроводжувалось масовим безробіттям та гіперінфляцією. Економічне зростання початку 2000-х років покращило ситуацію на ринку праці та принесло відносну стабільність валютному ринку.

Сьогодні важко вести розмову про виконання державою стабілізуючої функції в Україні. За умов політичної нестабільності, а тим більше, ведення військових дій на її території, про стабільну економіку не може бути мови. Припинення бойових дій на сході України, дострокові перевибори Верховної Ради (яка, будемо сподіватись, підтримає курс розвитку, що задекларований Президентом) створять умови для реальних кроків в напрямку побудови економіки європейського типу. Одним з найважливіших кроків у цьому напрямку повинен стати перегляд існуючих на сьогодні в Україні підходів до виконання державою її перерозподільної функції.

Перерозподільна функція держави включає у себе дві складові: перерозподіл доходів та перерозподіл ресурсів.

Необхідність перерозподілу доходів в умовах ринку визнана в усіх сучасно організованих економіках змішаного типу. Особливо це стосується європейських країн, що сповідують модель соціально-орієнтованої ринкової економіки. Метою перерозподілу доходів є підтримка найменш економічно захищених прошарків населення за рахунок найбільш заможної його

частини. Головними засобами виступають – трансфертні платежі (у вигляді допомоги непрацюючим, з тих чи інших причин, громадянам); встановлення визначеного державою мінімального рівня оплати праці; прогресивна система оподаткування.

Не усі з цих засобів можуть бути ефективно застосовані в Україні сьогодні. Рівень розмірів державної допомоги безробітним, поодиноким матерям, інвалідам та іншим, хто її потребує, залежить, в першу чергу, від розміру державного бюджету. Зрозуміло, що в умовах скорочення обсягів виробництва, доходи державного бюджету (за інших рівних умов) теж будуть зменшуватись, а, відповідно, сподіватись на збільшення, за таких умов, допомоги з боку держави не варто.

Регулювання державою рівня заробітної плати теж має певні обмеження. В першу чергу, слід пам'ятати про нерозривний зв'язок між заробітною платою та продуктивністю праці [3]. На сьогодні, середній рівень продуктивності праці в Україні значно нижчий за цей показник для європейських країн. Звідси найнижчий в Європі (за виключенням Молдови) рівень середньої заробітної плати. За таких умов законодавче підвищення мінімальної зарплати (а, відповідно, й середньої) - прямий шлях до розкручування інфляції. Реальна заробітна плата може зростати тільки на основі реального зростання обсягів виробництва на душу населення. Для цього потрібна суттєва модернізація виробництва, перехід до сучасних технологій (насамперед енергозберігаючих), що, у свою чергу, потребує величезних капіталовкладень. За рахунок державного бюджету, в сучасних умовах, цю задачу вирішити неможливо, а приватні підприємці (як вітчизняні, так і іноземні) не надто воліють ризикувати своїми грошми в умовах загальної нестабільності.

Тепер розглянемо ситуацію з оподаткуванням в Україні. Почнемо з того, що прогресивна шкала оподаткування особистих доходів населення є загально визнаною нормою в усіх передових розвинутих країнах світу. Є певна різниця у підходах в країнах з більш «вільною» і більш регульованою

державою економікою. Так, якщо у США максимальна ставка особистого доходу складає 35%, то підприємці більшості країн північної Європи звикли перераховувати у держбюджет і 50%, і 60% і 70% (в залежності від сфери діяльності) власних доходів. З приходом до влади, останнім часом, соціалістів у Франції ставка оподаткування 90% розповсюджується на усі доходи, що перевищують 1млн. € на рік.

Прогресивна шкала оподаткування доходів існувала навіть у СРСР в умовах панування зрівняльного підходу щодо визначення оплати праці. У середині 1990-х років Україна, за прикладом Росії, перейшла до пропорційної системи оподаткування особистих доходів. Було встановлено максимальну ставку оподаткування у 13%, яка згодом зросла до 15%, а зараз складає 17%. Зміни у оподаткуванні пояснювали необхідністю зменшення сектору тіньової економіки в країні. Значних успіхів у боротьбі з тіньовою економікою даний крок не приніс, але особисті статки українських олігархів почали стрімко зростати. Цю ситуацію можна було б якось виправдати, якби отримувані надприбутки використовувались для (такої потрібної зараз) модернізації економіки. Проте, з 2002р. по 2014р. Україна вклала у власну економіку лише 250 млрд. \$. Якщо перерахувати вкладені інвестиції на душу населення, то це у 11 разів менше ніж в ЄС, у 2,5 рази менше ніж в Китаї, і навіть втричі менше ніж в Росії [4]. Якщо наші олігархи не бажають вкладати кошти в українську економіку, навіщо залишати їм так багато? Потрібно повернутись до загальноприйнятої прогресивної системи оподаткування та вирішувати завдання перерозподілу доходів та ресурсів за допомогою державного бюджету.

Дані наведеної нижче таблиці наочно демонструють, яка частина ВВП перерозподіляється через держбюджет у різних країнах світу.

**Частка державного бюджету у ВВП деяких країн світу.
(станом на 2013р.)**

Країна	Доходи держбюджету (тис. дол.)	Номінальний ВВП (тис. дол.)	% держбюджету у ВВП
Норвегія	292800	499667	58,6
Франція	1410000	2612878	54,0
Швеція	283500	525742	53,9
Італія	984000	2014670	48,8
Нідерланди	370400	772227	48,0
Німеччина	1626000	3428131	47,4
Великобританія	1023000	2471784	41,4
Іспанія	505100	1322965	38,2
Канада	687800	1821424	37,8
Австралія	494300	1532408	32,3
Японія	1739000	5959718	29,2
КНР	2118000	8227103	25,7
Україна*	351164	1505485	23,3
Росія	439000	2014775	21,8
США	2849000	16244600	17,5

*(тис. грн.)

Джерело: [5]

Дані таблиці майже не потребують коментарів. Як бачимо, провідні країни Європи, обравши модель соціально орієнтованої ринкової економіки, перерозподіляють через державний бюджет біля половини виробленого ВВП. Україна використовує бюджет для перерозподілу ВВП на рівні Китаю та Росії, демонструючи зовсім не європейський підхід у цьому питанні. Японія та США, в даному випадку, не можуть бути прикладом для України, бо мають власні моделі змішаної економіки, що відрізняються від європейської.

Значні кошти в розпорядженні урядів європейських країн для проведення ефективної соціальної політики є результатом не тільки прогресивної шкали оподаткування. Протягом другої половини ХХ ст. у Західній Європі відбувалось зростання питомої ваги державного сектору в економіці, що теж відбивається на наповнюванні бюджетів країн цієї частини світу сьогодні. В Україні внаслідок чисельних хвиль приватизації цей сектор давно втратив провідну роль і вже не може розглядатись як основа

формування держбюджету. Останнім часом, переваги приватного сектору над державним, почали ставитись під сумнів [6].

Наповненню державного бюджету України дуже суттєво заважають обсяги тіньової економіки (що протягом багатьох років залишаються на рівні 40 – 50%) та різноманітні корупційні схеми. Так лише через непрозорі державні закупки бюджет щорічно втрачає біля 150 млрд. грн. (а це більше третини його загальної величини). Наприкінці 2013р. кожна друга державна закупівля проводилась у одного учасника без будь-якої конкуренції [7]. Низька ефективність та результативність бюджетних програм все частіше стають предметом обговорення на сторінках економічних видань [8].

Отже, краще наповнення українського бюджету можливе за умови суттєвих успіхів на фронтах боротьби з корупцією і тіньовою економікою, з одного боку, та на основі внесення необхідних змін у податкову політику, з іншого боку.

Про внесення змін у податкову політику України говориться сьогодні дуже багато. Проте, в якому напрямку будуть відбуватись ці зміни і які будуть їх наслідки для наповненості бюджету країни?

Найчастіше мова йде про необхідність скорочення кількості податків та спрощення процедури їх сплати, що повинно зробити її більш прозорою. Це можна лише вітати, але виникає питання: якщо кількість податків зменшиться, а ставки оподаткування залишаться без змін – хіба не призведе це до загального зменшення надходжень до нашого й так, відносно, невеликого бюджету?

Про можливість розгортання подій у даному напрямку свідчить наступне. У вересні 2014р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення скоротити на 15% ставку єдиного соціального внеску по заробітній платі (зараз 41%), якщо така зарплата буде перевищувати дві мінімальні [9]. Гроші, що залишаться при цьому на рахунках підприємств, за задумом авторів нововведення, можуть і повинні використовуватись на підвищення зарплат. Поки що невідомо, як насправді будуть використовуватись ці гроші, але вже

відомо, що втрати держбюджету внаслідок зазначених змін складатимуть 28 млрд. грн.. Складається враження, що уряд не усвідомлює яку роль відіграє бюджет при виконанні державою її перерозподільної функції в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки і не збирається цю роль підвищувати.

Бажання України стати повноправним членом Європейського Союзу повинно бути підкріплено реформами відповідного зразка. Декларуючи свій європейський вибір, ми повинні поводити себе по-європейські. Порівняння різних моделей ринкової економіки та оцінка їх ефективності стала популярною темою економічних видань [10][11]. Один з головних напрямків реформування нашого суспільства повинен бути зв'язаний з виконанням державою її перерозподільної функції. Для ефективного виконання цієї функції потрібен відповідний державний бюджет. В сучасних умовах, чи не єдиним способом його кращого наповнення є перегляд підходів у галузі податкової політики. Необхідно повертатись до загальноприйнятої в світі прогресивної системи оподаткування доходів, а не брати приклад, у вирішенні цього питання з нашого північно-східного сусіда.

Висновки

Однією з найважливіших функцій держави в економічній системі змішаного типу є перерозподільна. Належне виконання цієї функції дозволяє зняти соціальну напругу в суспільстві та створити умови для стабільного економічного розвитку країни. Ефективність перерозподільної політики напряму залежить від величини державного бюджету, що знаходиться у розпорядженні уряду. Як засвідчує досвід провідних країн Європейського Союзу, для реалізації моделі соціально орієнтованої ринкової економіки через держбюджет перерозподіляється біля половини усього створеного валового внутрішнього продукту. В Україні частка бюджету у ВВП – менше 25%. Збільшення цієї частки, в сучасних умовах, представляється можливим, головним чином, на основі суттєвих змін у податковій політиці. В

оподаткуванні особистих доходів необхідно відмовлятися від пропорційної і повертатися до прогресивної системи. Збільшення, за рахунок цього, загального обсягу держбюджету та його частки у ВВП дозволять державі проводити більш ефективну політику реформ по створенню соціально-економічної системи європейського типу.

Література

1. *Макконнелл К.Р., Экономикс: принципы, проблемы и политика / Макконнелл К.Р., Брю С.Л. / Пер. с англ. Изд. – М.: ИНФРА-М. 2009. 916 с.*
2. *Семюелсон Пол А. Макроекономіка / Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. / Пер. з англ. – К.: “Основи”. 1995. – 544 с.*
3. *Гарін Б.Б. Середня заробітна плата та середня продуктивність праці: компаративний аналіз / Б.Б. Гарін // Вчені записки Університету «КРОК». 2013. – Вип. тридцять четвертий. – с. 22-28.*
4. *Соглашение об ассоциации – решение, а не проблема. [Електронний ресурс] // - Режим доступу: www.segodnya.ua/economics/enews.*
5. *Государственный бюджет по странам. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.*
6. *Кіндзерський Ю.В. Імператив використання державного сектору в модернізації економіки / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України. – 2013. №11. – с. 29-40., №12. – с. 40-52.*
7. *В Минюсте рассказали, почему ежегодно бюджет теряет 150 млрд. грн. [Електронний ресурс] // - Режим доступу: www.segodnya.ua/economics/enews.*
8. *Радіонов Ю.Д. Результативність бюджетних програм як основа динамічного розвитку України / Ю.Д. Радіонов // Економіка України. – 2013. - №7. – С. 21-33., №12. – С. 76-87.*
9. *Украина займет \$182 млн. ради выполнения бюджета. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: www.segodnya.ua/economics/enews.*

10. *Диха М.В.* Принципові підходи до визначення стратегії соціально-економічного розвитку держави / М.В. Диха // Економіка України. – 2013. - №2. – С. 29-37.

11. *Геєць В.М.* Яке майбутнє у соціальної держави? / В.М. Геєць // Економіка України. – 2013. №7. – С. 4-20.